

SZŐCS TIBOR, PhD

szocstibi@gmail.com

történész (ELKH-MNL-SZTE Magyar Medievisztikai Kutatócsoport)

Egy negyedévezredes vita az Aranybulla körül. Franz Rudolf Grossing Aranybulla- konceptiója és az ellenreakciók

A quarter of millennium of controversy about the Golden Bull.
Franz Rudolf Grossing's concept and the reactions

ABSTRACT

The Hungarian noble privileges (e.g. tax exemption) that existed until the mid-19th century restricted the Hungarian kings' room for manoeuvre, and from the 16th century onwards they were regarded by the rulers as a forced burden. These prerogatives were based on the Golden Bull of King Andrew II of 1222, and from the second half of the 18th century onwards there was a serious legal and historical controversy about the justification of these noble rights. In these writings, which differed in quality, the classical Hungarian conception of law was sought to be challenged and defended. The present paper describes a political attack and the responses to it that took place some 240 years ago, which tried to attack the whole of the noble rights and the Golden Bull with historical and legal-historical arguments. Franz Rudolf Grossing's work, published in Latin and German in 1786, argues at length and in various ways for the legal invalidity of the Golden Bull, and also suggests that it is in fact a later forgery, and thus invalidates all Hungarian noble prerogatives. Several anonymous and non-anonymous works opposed Grossing's view, and the influence of Grossing's work was still felt among Hungarians in the second half of the 19th century.

KEYWORDS

Golden Bull, Franz Rudolf Grossing, historiography, legal history, noble privileges

DOI 10.14232/belv.2022.3.7

<https://doi.org/10.14232/belv.2022.3.7>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Szőcs Tibor (2022): Egy negyedévezredes vita az Aranybulla körül. Franz Rudolf Grossing Aranybulla-koncepciója és az ellenreakciók. *Belvedere Meridionale* vol. 34. no. 3. pp 127–142.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

Viszonylag közismert, hogy II. András király 1222-ben kiadott törvénye nem a maga korára gyakorolta a legnagyobb hatást. Egyes rendelkezései kétségtelenül átszivárogtak több 13. századi dekrétumba is, és már a 14. század első negyedéből ismerünk egy lemásolt példányt, amit talán királyi megerősítés céljára készítettek elő.¹ Ekkor még királyi jóváhagyásra bizonyosan nem került sor, de I. Lajos 1351-ben egy apróbb változtatással már megerősítette András aranypecsétes rendelkezését.² Ezzel a momentummal kezdődött az Aranybulla igazi „karrierje”. Lajos megerősítését aztán a középkorban több királyi utódja ismét megerősítette. Az újabb lépéscsúfok, ami a magyar (nemesi) közjog megkerülhetetlen alapidokumentumává emelte az Aranybullát, Werbőczy Hármaskönyve volt, ahol a nagyhatású jogtudós a „sarkalatos” nemesi jogokat végső soron András rendelkezéséből vezette le.³ Werbőczy maga is több kiadást megélt, és az 1584-ben összeállított Corpus Jurisba természetesen az Aranybulla is bekerült.⁴ A Hármaskönyv és a Corpus Juris. Az erősen jogtörténet-alapú kora újkori-újkori magyar nemesi szemléletnek ez volt a két alapidokumentuma, amely a 17. századtól kezdve még látványosabban összefonódott azzal, hogy a Törvénygyűjtemény későbbi kiadásai már a Hármaskönyvet is magukba foglalták.⁵ A Habsburg királyok alatt a „magyar” vonalat az évszázados, még a középkorban lefektetett nemesi előjogok védelmezése jelentette, amiben az Aranybullának, bár nem kizárólagos, de kulcsszerepe volt. Úgy is mondhatnánk, hogy az Aranybulla valójában olyan volt, mint a jó bor, amely nem a „palackozással” (vagyis az 1222-es kiadásával) nyerte el igazi ízét, hanem kellett neki néhány évszázad, amely során egyre fontosabbá és fontosabbá érett, és még a 19–20. században is a magyar közgondolkodás meghatározó eleme volt az Aranybulla (akár konkrét tartalom nélküli) tisztelete.⁶

¹ ZSOLDOS 2022b. 461–463.

² ÉRSZEGI 1972. 5–13.

³ HORVÁTH 2020. 56.; VÖLGYESI 2015. 209–225.

⁴ MIKÓ 2021. 153–165.

⁵ MIKÓ 2021.157.

⁶ Az Aranybulla középkori továbbélésére: ZSOLDOS 2022b. 453–468., újkori emlékezetére: CIEGER 2010. 404–411.

Mindezek alapján nem is csoda, hogy ha valaki támadni akarta a magyar nemesi kiváltságokat, akkor ott az Aranybulla is terítékre kerülhetett. Az alábbi historiográfiai áttekintésben egy olyan, szűk 240 éve zajlott politikai támadást, és a rá adott válaszokat ismertetem, amelyben az ősi magyar „alkotmányt”, vagyis a nemesi jogok összességét próbálták történeti és jogtörténeti érvekkel kikezdeni. Bár nem csak az Aranybulla került célkeresztbe, a jelen írás kizárólag az e dokumentum körüli polémiákra koncentrál. A vita hangneme és hevesége egyben illusztráció is arra, hogy mit jelentett II. András kiadványa abban az időben, amikor még élő jogot alapoztak rá.

A 18. század egyik uralkodó eszméje a felvilágosult abszolútizmus volt, amelynek a különféle formái megjelentek a korabeli hatalomgyakorlásban is az abszolút monarchia képében.⁷ Mária Terézia Magyarországon azonban sokszor csak nehézkesen tudták érvényesíteni az abszolutista uralomformát, mert a próbálkozások egy jó része megbukott vagy átformálódott a magyar intézményes berendezkedés és a nemesi kiváltságok miatt. E kiváltságok a Corpus Jurison, annak is néhány kiemelt részén, illetve Werbőczy Hármaskönyvén alapultak. Kicsit leegyszerűsítve a képet: a nemesség akár az adóztatás, akár más téren mindig ki tudta keresni a Törvénygyűjteményből a megfelelő passzust, és hivatkoztak évszázados kiváltságaikra.⁸ Az Udvar hamar eljutott annak a felismeréséig, hogy ha keresztül akarja vinni az akaratát, akkor szüksége lesz egy olyan elméleti jogtörténeti alapoásra, ami teljesen más szemléletre helyezi a tradicionális, középkori alapokon nyugvó jogot. Ennek az ideológiai megalapozásnak az első lépését Kollár Ádám Ferenc tette meg az 1764. évi országgyűlés előtt megjelentetett művében.⁹ A nagy műveltségű és udvarhű Kollár otthonosan mozgott a magyar történelemben és a forrásokban, és nem egyszer látta el tanácsokkal vagy történeti érvekkel az Udvar – egyfajta „magyarszakértőnek” számított, ha történeti alapoást kellett keresni a központi akaratnak.¹⁰ Az Udvar az 1764-es országgyűlésen a nemesi felkelés pénzen való megváltása mellett az egyháziak megadóztatását is szerette volna elérni, és Kollár emiatt e témákra helyezte ki írását, kifejtve, hogy már Szent István is egy olyan abszolút uralkodó volt, akinek jogában állt megadóztatni az egyházat. Emellett azonban megtámadta Werbőczy tekintélyét is.¹¹ A könyv, ami a nemesi jogok nyílt kikezdésének „első fecskéje” volt, óriásit robbant az 1764. évi országgyűlés megnyitása után a magyar főpapság és nemesség körében, természetesen nem pozitív értelemben. A diéta első három hónapja a Kollár-mű körüli botrányokkal telt, az uralkodóhoz intézett feliratban kérték a könyv elégetését és a szerző száműzését, egyházellenes éle miatt a hercegprímás a pápánál is lépéseket tett a betiltás érdekében, ami nem sokkal később meg is történt. Végül az Udvar is kihátrált Kollár mögül, Mária Terézia is betiltotta a művet, elrendelve a már megjelent példányok begyűjtését.¹² Ez a könyv az Aranybullát még nem támadta, sőt, több helyen is a saját gondolatmenete bizonyítékeként hivatkozott rá,¹³

⁷ KOSÁRY 1980. 272–275.; SIPTA 2011. 106–121.

⁸ CSIZMADIA 1964. 214–215.

⁹ KOLLARIUS 1764.

¹⁰ Több példával: CSÓKA 1935. 150–173.

¹¹ A könyv tartalmát kivonatossan ismerteti CSIZMADIA 1964. 218–220.

¹² A Kollár-mű fogadtatására l. CSIZMADIA 1964. 220–224.; SZIJÁRTÓ 2005. 249–250.

¹³ KOLLARIUS 1764. 91–92., 151. Csizmadia Andor a könyvvel szembeni egyik kifogásként említette, hogy „II. András dekrétumát Bonfini koholmányának mondja” (CSIZMADIA 1964. 221.), ami elírás I. András helyett, Kollár az ő állítólagos törvényét tekintette nem valódinak (KOLLARIUS 1764. 68–69.), amiben bizonyosan igaza is volt, l. KULCSÁR 1973. 172.

mégis fontos kezdőpont a későbbi, a nemesi jogokat jogtörténeti, történeti érvekkel kikezdő írások sorában.

Az 1764-es botrány után Mária Terézia nem is hívott össze több országgyűlést, így nem volt arra szükség, hogy nyíltan támadják a magyar nemesi előjogokat, de az Udvar később is támogatta azokat a műveket, amik az abszolutista uralkodó képét idealizálták. Ilyen tárgyú írásokat jelentetett meg Benczur József protestáns (jog)tudós,¹⁴ akinek fontos szerep jutott az első olyan munka kapcsán is, ami az Aranybullát igazán támadta. A kérdéses művet már II. József idején, 1786-ban jelentette meg nyomtatásban egy komáromi születésű volt jezsuita „kalandor”, Franz Rudolf Grossing (németesen Grossinger).

Grossing életét éppúgy botrányok övezték, mint az itt tárgyalt műveit. A jezsuita rendet elhagyó Grossingot Mária Terézia 1777-ben nevezte ki udvari titkárrá, és az Udvar abszolutista törekvéseit támogatta, ám II. József előbb csak jövedelmétől fosztotta meg, majd – miután csalásokba és rágalmozási ügybe keveredett – 1782-ben titkári címétől. Rövid ideig börtönbe is került, majd távozott a Birodalom területéről. Először Lipcsében, majd Halléban és Berlinben telepedett le, ahol szintén számos csalást követett el. Közéleti munkásságként megalapította saját újságját, a Staaten Journalt. Ebben már II. József ellen fordult, és a jozefinista abszolutizmust támadta, amivel Magyarországon is sikerült némi népszerűséget (és az újságjának ottani előfizetőket) szereznie. A leghírhedtebb, és a szakirodalomban legismertebb cselekedete a Rózsarend-páholy megszervezése volt. Ügyesen meglovagolta a korban népszerű „szabadkőműves-motívumot” és az egyéb, valamilyen magasztos eszme szolgálatába állított titkos társaságok iránti igényt, és egy nem létező Henriette grófnő nevében páholyt alapított elsősorban nőknek. Több száz tagot beszervezett, akiktől belépési és egyéb tagdíjakat szedett be mint a Rend titkára és pénztárosa, magát a nem létező grófnővel való egyetlen kapcsolattartónak mondván. Elérte, hogy Magyarországon is alapítsanak páholyokat, 1787-től még Kazinczy Ferencet is sikerült becsapnia, aki lelkesen kapcsolódott be a szervezésbe. A páholyoknak elő kellett fizetni Grossing újságjára is, amit a tagok terjesztettek. Nem sokkal később Berlinből is távoznia kellett a visszaélései miatt, és – miután megszöktetett egy grófnét az ékszereivel együtt – ismét börtönbe került, végül kiadták Bécsnek. Halálának idejében megosztott a szakirodalom: hagyományosan 1830-ra teszik, de nem lehetetlen, hogy csak összetévesztették az ebben az évben elhalálozó bátyjával, Joseph Grossinggal, és Franz Rudolf Grossing már a 18. század végén elhunyt a kufsteini várbörtönben.¹⁵

Az alább tárgyalt magyarellenes botrányműveit 1786-ban jelentette meg, nem kizárt, hogy ezzel akarta visszanyerni a bécsi udvar kegyeit.¹⁶ Mindezzel párhuzamosan szerveződtek a magyarországi páholyai, és jelentek meg lapjában az antijozefinista hangvételű cikkei, ami jól mutatja kétkulacsos hozzáállását a politikához.

Könyvét eredendően latinul, és még ugyanabban az évben németül is kiadták, utóbbit egy meg nem nevezett „barátja” fordításában.¹⁷ Az előszava szerint Grossing már 1777-ben megírta a művet Mária Terézia parancsára, és azért most állt vele elő, mert azt hallotta, hogy bizonyos

¹⁴ Munkássága: KOSÁRY 1980. 296–297.

¹⁵ Életét magyarul legrészletesebben ABAFI 1885. 644–656. tárgyalja. Fontos kiegészítéseket tesz: H. BALÁZS 1967. 116. 79. jegyz., 137–138. és WIMMER 1986. 18–19. 6. jegyz.

¹⁶ KOSÁRY 1980. 596.

¹⁷ GROSSING 1786a.; GROSSING 1786b.

emberek Magyarországon megtették őt egy olyan könyv szerzőjének, amit mindenki forgat már, és nagy botrányt okoz, de amiről Grossing semmit nem tud.¹⁸ Így, mintegy válaszként, bemutatja a tényleges álláspontját. Grossing írása kapcsán azonban hamar elterjedt Magyarországon az, hogy a valódi szerző a nem sokkal korábban elhunyt Benczur József volt, és Grossing ellopta a kéziratát.¹⁹ Grossing botrányokkal és csalásokkal teli életétől nem is lenne idegen egy ilyen mozzanat, de ma már többségében úgy gondolják, hogy Grossing csak felhasználta Benczur kéziratát, ám jelentősen kibővítette azt, és a vérbő kritikai megjegyzések leginkább neki tulajdoníthatóak.²⁰

A mű szinte minden téren támadta a magyar nemesi joghagyományt, az Aranybullára kiemelt figyelmet fordítva. Érvélése nem mindig konzekvens, nem egyszer magának is ellentmondva hol a létező Aranybulla jogi érvénytelenségét bizonygatja, hol lebegteti hamisított voltát. Kollárral ellentétben a stílusát nem a kifinomult jogtörténeti érvelés jellemezte, hanem a Kollár-Benczur vonal által hozott érvek érzelmdús és provokatív felduzzasztása. Mondanivalója nem egyetlen logikai szála volt felfűzve, hanem az „ami mozog, arra löni kell” elve alapján minden apróságra tett valamilyen negatív megjegyzést, amibe valamilyen módon bele lehetett kötni.

Grossing tisztában volt az Aranybulla jelentőségével, több helyen is leírta, hogy „az egész magyar nemesség minden kiváltságát és előjogát főként erre alapozta”, illetve ez az, „amelyből az egész magyar nemesség minden előjoga és szabadsága ered”.²¹ Ennél fogva egyrészt történeti érvekkel igyekezett alátámasztani a dokumentum érvénytelen voltát. Kifejtette, hogy amikor András a bátyjával, Imrével harcolt a hatalomért, lekötölte magát a magyar előkelők felé, akik – miután megmérgezték Imre fiát, az ifjú III. László királyt – végül kizsarolták az Aranybulla kiadását. Az erőszakkal, zsarolás útján kikényszerített dekrétum motívuma többször is kihangsúlyozásra kerül,²² hogy Grossing ezután változatos érveléssel kifejttesse, hogy ennél fogva az egész Aranybulla érvénytelen. Mivel – írja Grossing – „intrikákkal, hatalommal, erőszakkal, félelemmel, ravaszsággal és csalással kényszerítették és csikarták ki ezt az oklevelet Andrásról” (és mindezt több ízben is hangsúlyozta), ezért „ha az erőszak és a félelem minden polgári szerződést visszacsinál és érvénytelenné tesz, akkor még kevésbé lehetnek jogilag érvényesek azok a királyi oklevelek, amelyeket a hűtlen alattvalók erőszakossága kényszerített ki.”²³ Az érvénytelenség mellett érvelve többször citálta a magyarok számára origónak számító

¹⁸ GROSSING 1786a. 3–4.; GROSSING 1786b. 5–6. Hogy melyik műről lehet szó, nem világos.

¹⁹ A Benczur szerzőségére utaló kortárs megjegyzéseket összegyűjtötte H. BALÁZS 1967. 45–46. Grossing maga is védekezni kényszerült a vádak ellen, és egy 1787-es újságcikkben azt írta, hogy őt plágiummal vádolják Magyarországon, holott ő 1777. júl. 3-tól 30-ig szinte megszakítás nélkül, szobájában fel-alá járkálva írónakán diktálta le a munkát. Az írnok néhány részt a kéziratból ellopott és eladott. Most azt mondják Magyarországon, hogy ezt a művet egy bizonyos Benczur írta, de ő csak bírálatra kapta meg az Udvartól a kéziratot. Idézi: H. BALÁZS 1967. 116. 79. jegyz.

²⁰ H. BALÁZS 1967. 45.; KOSÁRY 1980. 596.

²¹ „der ganze ungarische Adel hauptsächlich hierauf alle seine Freyheiten und Vorrechte gründet”; „aus welchem alle Vorrechte und Freyheiten des ganzen ungarischen Adels ... fließen” – GROSSING 1786b. 131., 143. Itt és a továbbiakban a német változatból idézek, a korabeli helyesírás megtartásával.

²² GROSSING 1786b. 143–145., 162–164.

²³ „durch welche Ränke, Macht, Gewalt, Furcht, List und Betrug dieses Diplom dem Andreas abgenöthiget und ertrozt worden”; „Denn, wenn Gewalt und Furcht jeden bürgerlichen Vertrag ruckgängig und unkräftig machen, so müßen jene königliche Diplome noch weniger rechtskräftig seyn, welche die Zudringlichkeit treuloser Unterthanen erpreßt hat.” – GROSSING 1786b. 163., 164.

(de egyébként általa más helyen szintén támadott) Werbőczyt is. A Hármaskönyvből idézve kiemelte, hogy „»Az olyan kiváltság, amely másnak a kárára van, vagy amely az általános jogra vagy az állam egész alkotmányára nézve hátrányos, nem érvényes«. Mindez nagyon is illik ehhez a kiváltsághoz. Merthogy ez nemcsak a népre káros, amelynek most minden olyan terhet viselnie kell, amelyet egyébként a nemesség is viselt *[utalva itt a nemesi adómentességre]*, hanem – ezt mindenki be fogja látni – a királyra, következésképpen a királyi koronára is; és hogy az állam alkotmányával és az András előtt uralkodó királyok törvényeivel ellentét és ártalmas, remélem, már kellőképpen bizonyosodott.”²⁴ Más helyen felhívta a figyelmet arra, hogy a dekrétumnak két, egymástól sok mindenben eltérő változata létezik, az 1222-es és az 1231-es. És „maga András vonta vissza ezt a kiváltságot 1231-ben”, továbbá „a kétségtelen törvény: »A későbbi törvények érvénytelenítik a régebbieket«, mint mindenütt, a magyarokra is érvényes. Werbőczy szerint »Ha két törvény vagy kiváltság vonatkozik ugyanarra a személyre vagy közösségre, az első hatályon kívül kell helyezni, és a másodikat kell követni.«”²⁵ Végül ki is mondja a konklúziót e téren: „Most már nincs más hátra, mint hangosan és félelem nélkül érvénytelennek nevezni ezt a diplomát.”²⁶

Ám Grossing nem elégedett meg ennyivel. Érvelésébe be-beecsúsztatva hol a sorok között, hol konkrétan lebegtetett egy olyan szálát, hogy az Aranybulla igazából egy hamisítvány. Egyik megközelítésben András alattvalói csapták be a királyt, amikor olyan, szentistváninak mondott előjogokat terjesztettek elé megerősítésre, amelyek nem is léteztek. Az indította Grossingot ennek kimondására, hogy az Aranybulla elvi bevezetője valóban azzal indokolta a törvények kiadását, hogy „országunk nemeseinek ... Szent István király által elrendelt szabadsága ... kisebbedést szenvedett”, ezért András újra engedélyezte nekik „a szent király által engedett szabadságot”.²⁷ Erre a gyakori középkori toposzra²⁸ csapott le Grossing azzal, hogy „miben áll tulajdonképpen az a szabadság, amelyet András állítólag megerősített nekik? ... A magyaroknak tehát először azt kell bizonyítaniuk, hogy István már korábban is különböző kiváltságokat biztosított és adományozott a számukra. Ha erre nem képesek, akkor bizonyítom, hogy becsapták Andrást, vagy ha ezt nem akarják beismerni, akkor azt, hogy ennek az oklevélnek egyáltalán nem szabad hinni, mert az oklevéltani elvek szerint az ilyen, az igazságnak ellentmondó

²⁴ „»Ein Privilegium, das zum Nachtheil eines Andern gereicht, oder das dem allgemeinen Recht oder der ganzen Staatsverfassung nachtheilig ist, hat keine Giltigkeit.« Alles dieses passet ganz angemessen auf dieses Privilegium. Denn, das es nicht nur zum Nachtheil des Volks, das nun alle Lasten, die sonst auch der Adel trug, allein tragen muß, sondern auch des Königs, folglich auch der königlichen Krone gereiche, wird Jedermann einsehen; und, daß es der Staatsverfassung und den Gesezen derjenigen Könige, die vor dem Andreas regieret, etgegen, und nachtheilig sen, das ist, wie ich hoffe, schon zur Genüge erwiesen worden. – GROSSING 1786b. 163. A (nem szó szerint) hivatkozott Werbőczy rész: Tripartitum II/11.: WERBŐCZY 1990. 298.

²⁵ „Andreas selbst dieses Privilegium 1231 fenerlich widerrufen habe”; „der ungezweifelte Rechtsatz: »Spätere Geseze entkräften die ältern«, so wie überall also auch bey den Ungarn gelte. Werbőzius sagt Th. II. T. 12: »Wenn zweyerley Geseze oder Privilegien vorhanden sind, welche die nämliche Person oder Gesellschaft betreffen, so wird das erste aufgehoben, und das zweyte befolgt.«” – GROSSING 1786b. 163. A hivatkozott Werbőczy rész: Tripartitum II/12.: WERBŐCZY 1990. 303.

²⁶ „Nun bleibet nichts mehr übrig, als dieses Diplom laut und ohne Scheu ungiltig zu nennen.” – GROSSING 1786b. 164.

²⁷ BULLA AUREA 23.; magyarul: ZSOLDOS 2022a. 249.

²⁸ TRINGLI 2003. 814–815.

dokumentumok hamisak és érvénytelenek.”²⁹ Le is vonta később a konzekvenciát: „Ha András ezzel a szabadságlevéllel csak megerősítette azt, amit István már jóváhagyott, akkor a magyar nemességnek nem jár több kiváltság, mint amennyit a Monarchia bármely más alattvalójának élveznie kell.”³⁰ „Ez mutatja, – írja másutt – hogy milyen gonoszok voltak azok az emberek, akik ezt az oklevelet ilyen gyalázatosan és törvénytelenül megrontották, és hogy gonoszságukat a legmagasabb szintre emeljék, ezt a megrontott és meghamisított oklevelet még a magyar Törvénykönyvbe is beépítették, hogy megváltoztathatatlan, örökérvényű törvény erejével és hatásával ruházzák fel.”³¹ Bár nem mondta nyíltan ki, de a megjegyzése azt sugallta, hogy itt nem is feltétlen csak Andrással kortárs, hanem későbbi hamisítókra gondolt, és ezt a vádat még konkrétabban megfogalmazta annak kapcsán, hogy mi lehet az Aranybulla állítólagos hét eredeti példányával.³² „Amíg Bécsben voltam, és a különböző évek alatt, amíg Magyarországon éltem, szorgalmat és erőfeszítést nem kíméltem, hogy megtaláljam, ha nem is magát a kiváltságot, de legalább néhány maradványát. De minden hiábavaló volt. És akkor eljutottam a talán nem egészen jelentéktelen gyanúhoz, hogy vajon adott-e valaha is András egy ilyen kiváltságlevelet? vagy ha adott is volna, az vajon szóról szóra olyan lett volna, ahogyan azt itt az olvasóim elé tártam a magyar Törvénykönyvben található másolat szerint. Hogy ez utóbbit hiszem, arról a másik Raynaldus-példány győzött meg, ... amely messze különbözik ettől.”³³ Az első dolog azonban, ami gyanút kelt bennem, a magyarok eredendő szorgalma, amelynek köszönhetően a háború lángjai és az azt követő háborúk közepette mindig szorgalmasan fenntartották és megőrizték mindazt, ami különleges előnyeiknek kedvez, és megbízhatóan még gondosabban megőrizték volna mindazt, ami az egész nemesség számára előnyös és hasznos lehetett volna.”³⁴

²⁹ „worinnen bestehet denn eigentlich die Freyheit, welche ihm Andreas bestätigt haben soll? ... Die Ungarn müßen also vorerst beweisen, daß ihnen Stephanus schon vorher verschiedene Vorrechte verliehen, und eingeräumt; können sie dieses nicht, so will ich beweisen, daß sie den Andreas hintergangen haben, oder, wenn sie dieses nicht zugeben wollen, daß diesem Diplom gar kein glauben beyzumessen ist, weil nach den diplomatischen Grundsätzen, solche Urkunden, die der Wahrheit widersprechen, unächt und ungiltig sind.” – GROSSING 1786b. 144.

³⁰ „Hat Andreas durch diesen Freiheitsbrief nur dasjenige bestätigt, was schon von dem Stephanus bewilliget worden, so gebühren dem ungarischen Adel nicht mehrere Vorrechte, als ein jeder andrer Unterthan einer monarchischen Regierung sich zu erfreuen hat.” – GROSSING 1786b. 145.

³¹ „Hieraus erhellet, wie boshaft diese Leute gewesen, welche dieses Diplom so schändlich und widerrechtlich verhunzten, und, um ihre Bosheit auf das höchste zu treiben, dieses verhunzte und verfälschte Diplom sogar dem ungarischen Kodex einverleibten, um ihm dadurch die Kraft und Wirkung eines unabänderlichen, immerwährenden Gesezes zuwege zu bringen.” – GROSSING 1786b. 160.

³² A záradéka szerint hét példányban állították ki, mindegyiket másalakinek adva: BULLA AUREA 28–29.; ZSOLDOS 2022a. 257.

³³ Grossing itt az 1231. évi Aranybulla-megújítás szövegére célzott, amit Odoricus Raynaldus adott ki a 17. században: RAYNALDUS 1693. 389.

³⁴ „Solange ich in Wien war, und in den verschiedenen Jahren, da ich in Ungarn lebte, hab ich keinen Fleiß, keine Mühe gespart, um, wenn nicht das Privilegium selbst, doch wenigstens einige Uiberbleibsel[sic!] davon ausfindig zu machen. Aber alles war vergeblich. Und daher kam ich auf dem vielleicht nicht ganz unbedeutenden Verdacht, ob wohl Andreas jemals ein solches Privilegium ertheilet haben möchte? oder wenn er es ertheilet hätte, ob es von Wort zu Wort so möchte gelautet haben, wie ich es hier, nach dem in dem ungarischen Codex befindlichen Exemplar, meinen Lesern vor Augen gelegt habe. Daß ich dieses Letzere glaube, überzeugt mich ein anderes Exemplar des Raynaldus, ... das von diesem himmelweit unterschieden ist. Auf den ersten Verdacht aber führet mich die den Ungarn angeborne Sorgfalt, vermög welcher sie alles, was ihre besondere Vortheile begünstiget, mitten unter den Krieges-Flammen, und anausgesetzten Kriegen allemal fleißig erhalten und aufbewahret haben, und zuverlässig dasjenige, was dem ganzen Adel gemeinschaftlich heilsam und dienlich hätte seyn können, noch sorgfältiger aufbewahret haben würden” – GROSSING 1786b. 158–159.

Ugyanez a vád előkerült az „ellenállási záradék” elemzése kapcsán is, ami ellen Grossing különösen heves és szarkasztikus kirohanásokat intézett. „Olvasóimat hideg borzongás fogja átjárni e beszámoló [az ellenállási záradék ismertetése] hallatán, és jogos dühvel fogják mondani, hogy András biztosan örült volt, amikor aláírta ezt az oklevelet. Mert egy bölcs, ép elméjű királyról még feltételezni sem lehet, hogy hogy ilyen, a trónt gyalázó, istentelen törvényt adjon saját alattvalóinak, őseinek legtisztább jogai ellenében, amelyek a legvitathatatlanabb örökösödési jogként szálltak rá. De nem András a hibás ezért, hanem azok a gazemberek és szélhámosok, akik ilyen felelőtlenül meghamisították nemcsak az egész diplomát, hanem különösen annak a végét.”³⁵ És itt ismét előkerült érvként, hogy az 1231. évi változatban – amit Grossing az eredeti szövegnek fogott fel – nem az alattvalók ellenállásáról, hanem az esztergomi érsek kiközösítési jogáról esett szó,³⁶ ami szerint még mindig túlzott engedékenységről és gyávaságról tanúskodik a király részéről, de lényegesen különbözik attól a változattól „amelyet a hűtlenség és a csalás írt be a magyar Törvénykönyvbe, és amelynek foltját még az utódok sem lesznek képesek letörölni”.³⁷

Grossing a végén levonta azt a következtetést, ami folyamatosan sugárzott addig is a soraiból: „Mindezekből most már magától következik, hogy András ezen diplomája vagy kevesebb hitelt érdemel, vagy inkább teljesen érvénytelen ... Ha tehát a legtöbb magyar előjog erre a kiváltságra épül, akkor ezeknek is el kell veszíteniük érvényességüket, és a jövőben már nem előjogoknak, hanem előítéleteknek kell nevezni őket, amelyeket némely alattvaló árulása révén vezettek be Magyarországon.”³⁸

Grossing nem csak az Aranybulláról beszélt ilyen szellemben és stílusban, a magyar közjog teljes rendszerét igyekezett kikezdeni, támadta Werbőczyt, általában a nemességet és az előjogokat, a királyválasztást, a koronázást és az előtte való eskütétel szokását, az országgyűlések intézményét, amit szerintem be kellene tiltani.³⁹

Ha Kollár ennél sokkalta visszafogottabb írása is hatalmas botrányt okozott 1764-ben, akkor azt gondolhatnánk, hogy Grossing írásai arányosan ennél is nagyobb hullámokat vetettek. És bár a hullámok nem maradtak el, a méretük nem volt akkora, mint az elsőre várható lenne, amit a megjelenés körülményei magyaráznak. Kollár könyvét az országgyűlés elé időzítették azzal az alig titkolt céllal, hogy ideológiailag megágyazzanak vele az egyházi adóztatásnak, rést ütve ezzel általában is az előjogok rendszerén. Ott a világi és egyházi elit bőrére ment ki a játék.

³⁵ „Ein kalter Schauer wird meine Leser bey dieser Erzählung überfallen, und sie werden mit gerechtem Zorn sagen, daß Andreas, da er dieses Diplom unterfertige, wahnsinnig gewesen seyn müsse. Denn von einem klugen König, der bey gesunder Vernunft ist, ist nicht einmal zu vermuthen, daß er gegen die sonnenklaren Rechte seiner Vorfahren, die ihm als sein unstreitigstes Erbrecht zugefallen, ein solches; den Thron so entehrendes, so gottloses Gesez seinen eigenen Unterthanen geben sollte. Doch hieran ist nicht Andreas Schuld, sondern jene Schurken und Betrüger, welche nicht nur das ganze Diplom, sondern vorzüglich den Schluß davon, so unverantwortlich verfälscht haben.” – GROSSING 1786b. 161.

³⁶ Vö. BULLA AUREA 29.; ZSOLDOS 2022a. 266.

³⁷ „den Treulosigkeit und Betrug in den ungarischen Kodex eingerüket, und dessen Schandfleck auch die Nachkommen nicht werden auslöschen können” – GROSSING 1786b. 161.

³⁸ „Aus allem diesem fließt nun von selbst, daß dieses Diplom des Andreas entweder weniger Glauben verdiene, oder wenigstens ganz ungiltig sen ... De sich demnach die meisten ungarischen Vorrechte auf dieses Privilegium gründen, so müssen folglich auch diese alle ihre Siltigkeit verlieren, und sind in Zukunft nicht mehr Vorrechte, sondern Vorurtheile zu nennen, welche durch die Treulosigkeit mancher Unterthanen in Ungarn eingeführet worden.” – GROSSING 1786b. 162.

³⁹ A teljes mű kivonatos ismertetését adja DOMANOVSKY 1944. 79–81., 85–90.

Grossing írásai „csak” a Birodalom területén kívül megjelent provokatív szerzemények voltak, amire reagálni becsületbeli ügy volt, de közvetlen jogkövetkezésmennyel nem bírtak. Az első reakciók így is hamar, már a latin-német pamflet kiadásának évében (1786) megérkeztek.⁴⁰ Az *Animadversiones in jus publicum Hungariae a Franc. Rudol. Grossing editum* (Megjegyzések a Franz Rudolf Grossing által kiadott „Magyarország közjogához”) című munka⁴¹ szerző, kiadási hely és a kiadó vagy nyomda feltüntetése nélkül jelent meg, teljesen beazonosíthatatlanná téve a kiadás körülményeit, amit az indokolt, hogy a cenzúra megkerülésével nyomtatták ki, és terjesztették illegálisan. 1790-ben újra megjelentették, akkor már *Refutatio iuris publici Hung. a Fr. Rud. Grossing editi* (A Franz Rudolf Grossing által kiadott „Magyarország közjogának” cáfolata) címmel, változatlan tartalommal, és szintén a szerző feltüntetése nélkül.⁴² Akárki is állt mögötte, teljes mértékű, aprólékos cáfolatra törekedett. Sorról-sorra közölte Grossing munkájának latin változatát (így a teljes mű megtalálható az *Animadversiones*-be belefoglalva is), és viszonylag sűrűn megszakítva a szöveget, cáfoló megjegyzéseket fűzött hozzájuk. Természetesen az Aranybullára vonatkozó rész sem maradhatott ki. Főként történelmi érvekre épített (bár mai ismereteink szerint sokszor hibásan), de igyekezett rámutatni a logikai ellentmondásokra is, de nem hiányoztak a gúnyos és szarkasztikus megjegyzések sem. Cáfolta, hogy a történetíróknál felbukkant volna a III. Lászlóra vonatkozó mérgezési vád, ahogy annak sincs nyoma szerinte, hogy II. András erőszakos nyomás és kényszer hatására adta volna ki az Aranybullát: mindezeket a szerző köteles bizonyítani.⁴³ Ahol Grossing forrásokkal érvelt, és Rogerius azon megjegyzését citálta, miszerint az előkelők András és fia életére törtek, és fel akarták osztani maguk között az országot, ezzel is bizonyítva, hogy Andrásnak volt félnívalója az alattvalóitól,⁴⁴ ott az értelmezés bizonytalanságával jött elő. Ugyan nem vitatható, hogy történt ilyen eset, „csak az a kérdés, mikor történt? Mert nehezen lehetne bizonyítani, hogy 1222 előtt... tehát ezen év után nem vizsgálta a Szerző [ti. Grossing], mivel önmagától bizonyítottnak vélte, ti. hogy ez az összeesküvés készítette Andrást, hogy az 1222. évi dekrétumot kibocsátsa az Országos Rendekek számára.” Majd az Aranybulla tartalma alapján érvelt azzal, hogy nem születhetett kényszer hatására. Szerinte „ha ... II. András ezt kötelességből adta volna ki, ahogy azok követelték, akkor nem engedték volna, hogy a 7., 11., 13., 16., 19., 21., 29. és 30. cikkelyek belekerüljenek

⁴⁰ A továbbiakban csak azokat a munkákat tárgyalom, amik Grossing Aranybullával kapcsolatos felfogását is cáfolni igyekeznek. Amikben ez nem hangsúlyos, azokat nem. Általában a Grossing elleni reakciókat röviden összefoglalja: KOSÁRY 1980. 596–597.

⁴¹ ANIMADVERSIONES

⁴² REFUTATIO

⁴³ ANIMADVERSIONES 179., 215. Érdekesség, hogy az itteni kérdés, ti. politikai kényszer hatására adta-e ki II. András az Aranybullát, és az mennyire tükrözi az ellenfelei akaratát, a 2010-es évektől újra felbukkant (természetesen politikai felhangok nélkül, tisztán történelmi rekonstrukcióként). A hagyományos, politikai kényszert kihangsúlyozó szemlélet ellenében Zsoldos Attila inkább a királyi akarat dominanciáját hangsúlyozza újabb műveiben. Összefoglalóan I. ZSOLDOS 2022b.

⁴⁴ GROSSING 1786b. 164. Rogerius felelegetett szöveghelye a következőképpen hangzik: „Et contra vitam patris et filiorum nequiter conspiraverant, ut illis gladio interemptis facilius quilibet posset de Hungaria, quam sibi per partes diviserant, portionem sibi debitam sine conditione cuiuslibet obtinere” – SRH II. 557. („[bizonyos előkelők] az atya és fiai élete ellen gonosz módon összeesküdtek, hogy őket karddal elpusztítva, könnyen elnyerhessék Magyarországból – amelyet maguk között részekre felosztottak – a nekik jutó részt anélkül, hogy bárki feltételeket szabna nekik.” – ROGERIUS 407. Horváth János ford.) Mivel az említett vádakat kínvallatás útján csikarták ki IV. Béla trónra lépése után az András-párti elit bizonyos tagjaiból, ezzel is megalapozva az ellenük való fellépést, a vádak valóságalapja erősen kétséges, I. ZSOLDOS 2022b. 441–442.

a dekrétumba.”⁴⁵ Az Animadversiones ismeretlen szerzője itt az Aranybulla azon pontjait idézte (bár nem teljes következetességgel), amelyek a legmagasabb rangú előkelőket szabályozták. Grossing azon érve kapcsán, miszerint az Aranybulla a Szent István által adott szabadságokat erősíti meg, ám István törvényeiben ezeknek nyoma sincs, egyrészt hivatkozott arra, hogy nem minden nemesi szabadság az istváni dekrétumokból ered, továbbá Grossing túlságosan magabiztos abban is, hogy Istvánnak csak az a két dekrétuma lett volna, ami a korunkra maradt.⁴⁶

Már nem csak általános történeti érvekkel, hanem konkrét forrásokkal hozakodott elő akkor, amikor Grossing nehezményezte, hogy hiába kereste az Aranybullát, nem találta semmi nyomát, amiből azt a következtetést lebegtette meg, hogy talán nem is volt eredeti példány. „Sajnálom, hogy a Szerző olyan szerencsétlen volt II. András dekrétumának és maradványainak a felkutatásában – *gúnyolódott* –, nem tudom, vajon volt-e valamikor Szepes megyében. Ha felkeresné a kiváló Görgei családot, az megmutatná II. András dekrétumának Lajos király általi 1351-es megerősítését, amit ő eredetiben küldött el Szepes megyének. Ha ezután ezt a példányt alaposabban összevetné a Corpus Juris Hungarici 1751-es nagyszombati, vagy az 1779-es budai kiadásába foglalttal, máshol nem, csak a 7. cikkely 2. § és a 25. cikkelynél találna eltérést, emebben a *vel* szócska hiányzik, ama helyen a Zsabolch *Zaloch*-nak olvasandó. Ami ha igaz, ahogyan minden igazság addig él, amíg az ellenkezője be nem bizonyosodik, kijelenthetem, hogy a Szerző minden aggálya, amit itt bővelkedve többször is kifejtett, teljesen el fog múlni.”⁴⁷ Tegyük hozzá: a cáfolat minden látszólagos pontossága ellenére itt elég felületes volt. Grossing nem a későbbi átiratok létezését tagadta, hanem az 1222. évi példány eredetijének a hiányát tette szóvá, amit értelemszerűen nem cáfol egy 1351-es átiratra való hivatkozás. Ráadásul a filológiai aprómunkát kifejezetten rosszul végezte el a két szöveg összevetője (nem tudható, hogy ez maga az ismeretlen szerző volt, vagy őt is így tájékoztatták), mert a hivatkozott levéltári példány és a Corpus Jurisban kiadott Aranybulla-szövegek között nem csak a mondott kettő, hanem igen sok eltérés található.⁴⁸

Az Animadversiones jogfelfogása leginkább az ellenállási záradék megvédése kapcsán figyelemreméltó. Fentebb láttuk, hogy Grossing ezt támadta a leghevesebben, ahogy az ismeretlen szerző írja, „átcsapott egy véres kézzel és lélekkel végrehajtott szidalmazásba”.⁴⁹ A cáfolat szerint itt valójában a szöveg félreértéséről van szó, Grossing nem értelmezte jól az ott olvasottakat. Szerinte az Aranybulla 1231. évi változata nem megváltoztatta, hanem megmagyarázta a korábbi rendelkezést. „Kétségtelenül András és az Országos Rendek tudták a legjobban értelmezni az általuk

⁴⁵ „Questio tantum est, quando id factum est? Certe vix docebitur ante annum 1222. Si ergo post annum hunc non probat Auctor, quod sibi probandum sumpserat, scilicet conspiratione hac impulsus esse Andream, ut Decretum anno 1222. Ordinibus Regni elargiretur ... si ... Andreas II. id decernere debuisset, quod illi efflagitabant, non admisissent, ut articuli 7. 11. 13. 16. 19. 21. 29. & 30. Decreto huic inserantur.” – ANIMADVERSIONES 217.

⁴⁶ ANIMADVERSIONES 188.

⁴⁷ „Doleo, quod Auctor tam infelix fuerit in exquirendo Andree II. Decreto, & ejus reliquiis, nescio utrum in Comitatu Scepusiensi aliquando fuerit. Si Inclytam Familiam Görgeinam requisivisset, ostendisset illa confirmationem Decreti Andree II, a Ludovico Rege An. 1351. factam, & ad Scepusiensem Comitatum missam in Originali. Si praeterea Autographum hoc cum Editione Tyrnaviensi de an. 1751. aut vero Budensi de anno 1779. Corpori Juris Hungarici inserta severius contulisset, non alibi quam art. 7. § 2. & art. 25. discrimen invenisset, in illa vocula vel desideratur, in hoc loco Zsabolch, Zaloch erit legendum, quae si vera sunt, uti omnia vera esse tamdiu, donec contrarium evincetur, adseverabo, tota Crisis Authoris, hic exaggeratius iterum exposita, abibit in sumum.” – ANIMADVERSIONES 210–211.

⁴⁸ Lásd Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár (DL) 41 173.; CJH 1751. 155–157.

⁴⁹ „Auctor ad invectivas patetice satis manu, menteque sanguinaria expressas transiisset” – ANIMADVERSIONES 213.

hozott törvényt, és ezt tették az 1231-ben kiadott, és néhány cikkelyében részben megváltoztatott dekrétumban is. E szavakat pedig a király kiközösítésének engedélyével magyarázták meg, ez a büntetés az akkori idők természete szerint elég súlyosnak számított, de kiszabni azt igen bajos, csaknem lehetetlen volt.” Vagyis szerinte a híres „ellenállási jogon” eleve, 1222-ben sem értettek mást, mint egyházi kiközösítést, amit egyébként nem is nagyon alkalmaztak. A szerző ezután elhatárolódik nemcsak azoktól, akik a 17. századtól kezdve Habsburgellenes éllel hivatkoztak az ellenállási záradékra, de a magyar nemzet teljes olyan részétől, akik egyetértettek ezzel: „Ahogy Bocskay, Bethlen, Rákóczi és Tököly csatlósai e szavakat [az *Aranybulla* ellenállási záradékát] más érteleme akarták elferdíteni, úgy az egész magyar népnek a bűnül fel lehet ezt róni.” – írta.⁵⁰

Az *Animadversiones* teljes mértékben királyhű írójának személye ismert lehetett a kortársak előtt, Schwartner Márton 1811-es megjegyzése szerint „állítólag a néhai kassai prof. Zinner János volt az”.⁵¹ Az azonosítás azért figyelemre méltó, mert a csehországi születésű, német anyanyelvű és nem nemesi származású Zinner mérsékelt jozefinista nézeteket vallott, és teljesen kívül állt a magyar nemeség körén. Zinner hitt a népfelség elvének és a magyar rendi berendezkedésnek az összeegyeztethetőségében, és ezért II. József híveként sem volt a magyar alkotmány felszámolása mellett, szerzőségét ugyanakkor kétségbe vonják, mert ezzel együtt is csak nehezen illeszthető be ez a munka a zinneri életműbe.⁵² Bár az ellenállási záradékról írottak sem állnak messze Zinner felfogásától, szerzősége egzakt módon ettől még nem bizonyítható.

A válasz tehát megszületett, és ezzel a vita le is csenghetett volna, de Grossing nem elégedett meg ennyivel, és továbbra is felszínen tartotta a témát. Nem sokkal később a saját újságjának, a *Staaten Journal*-nak az 1787. évi első számában közzétett egy, a magyar királykoronázásról szóló esszét, amit állítólag személyesen adott át 1780. december 10-én II. Józsefnek titkos politikai javaslatként.⁵³ Az írás a témájánál fogva kevesebb figyelmet szentel az Aranybullának, mindössze arra tér ki a koronázás előtti eskütétel tárgyalásakor, hogy I. Lajos volt az első olyan király, aki megerősítette ezt a dokumentumot. „Előtte ennek a megerősítésnek a legcsekélyebb nyoma sincs. Ami még furcsább, hogy András 1222-ben adta ki ezt a bullát. Andrástól Lajosig öt király volt, anélkül, hogy bármelyiküknek is eszébe jutott volna megemlíteni ezt a bullát; sőt ... még András is, hat évvel e kiváltság kiadása után, szinte teljesen megváltoztatta azt; fia és utóda: Béla azonban formálisan és a legünnepélyesebben semmisnek és érvénytelennek nyilvánította.”⁵⁴

⁵⁰ „Andreas ac Ordines Regni procul dubio Legem per se latam optime poterant interpretari, fecerunt id an. 1231. in Decreto hoc repetito, & quibusdam articulis ex parte immutato. Interpretati enim sunt verba haec per facultatem Regem excommunicandi; poena haec pro ratione temporum illorum satis quidem gravis fuerat; sed illam dictare perdifficile ac fere impossibile erat. Quod Bocskay, Betlehemii, Rakoczii, ac Tökeli Assaelae verba haec in alium sensum detorqueere voluerint; quomodo id toti Genti Hungaricae crimini dari potest.” – *ANIMADVERSIONES* 214.

⁵¹ „Der Grossingische Text aber mit polemischen Anmerkungen, findet sich ohne Namen des Opponenten (der verstorbene Prof. Joh. Zinner in Caschau soll es gewesen seyn) in dem Buche: *Animadversiones in jus publicum Hungariae a F. R. Grossing editum*, s. I. 1786. 8. (durch eine Impostur des Verlegers erhielt der Landenhüter später einen neuen Titel: *Refutatio iuris publici Hung a Fr. Grossing editi*. Pestini 1790. 8.)” – *SCHWARTNER* 1811. 15.

⁵² Zinner életére, jogfelfogására I. ZÁVODSZKY 1987. 14–16. (Závodszy nem fogadja el Zinner szerzőségét)

⁵³ A művet teljes szövegében közli a vele polemizáló *POTKONITZKY* 1790. A továbbiakban innen idézek belőle.

⁵⁴ „Vor ihn findet man von dieser bestätigung nicht die geringste Spur. Ja was noch sonderbarer ist, so hat Andreas diese Bulle im Jahre 1222. von sich gegeben. Vom Andreas bis zum Ludowicus, waren mittelst fünf Könige, ohne daß es einem von diesen nur eingefallen wäre, von dieser Bulle nur eine Erwähnung zu thun; vielmehr ist es eine ausgemachte Sache, daß selbst Andreas 6 jahre nach der herausgabe dieses Privilegiums dasselbe fast gänzlich verändert; Bela aber, sein Sohn und Nachfolger, förmlich und auf das feierlichste cassiret und annulliret hat.” – *POTKONITZKY* 1790. 138.

Itt is visszatért tehát Grossing azon felfogása, hogy az Aranybulla érvénytelen, hiszen maga András és Béla is érvénytelenítette azt.

Néhány évvel később, 1790-ben (de már II. József halála után) az erre való válasz is megszületett, az előzőhöz hasonló stílusban: pontról pontra haladt, előbb közölve a teljes szöveg adott részletét, majd hozzáfűzte a maga megjegyzéseit. Fontos különbség, hogy a szerző itt már vállalta a nevét: Potkonitzky Ádámról, a késmárki evangélikus gimnázium tanáráról volt szó.⁵⁵ Potkoniczky kiszámítható módon érvelt: szerinte – az Animadversiones szerzőjéhez hasonlóan – az 1231-es (nála 1232-es) megújítás nem érvénytelenítette, hanem kibővítve magyarázta az előző változatot, „egyes pontokat világosabban és konkrétan fejtett ki, mint korábban, de majdnemhogy teljesen semmiképpen sem változtatta meg”.⁵⁶ Grossing azon ötletszerű állítása pedig, miszerint Béla formálisan is érvénytelenítette az Aranybullát, „a szerző merész állítása, amelyet ezennel én is a legünnepélyesebben pusztá kitalációnak nyilvánítok, amíg nem hozza nyilvánosságra az érvénytelenítésről szóló oklevelet, amelyet mind a mai napig egyetlen történetíró sem említett”.⁵⁷ (A „legünnepélyesebb” kijelentéssel szarkasztikusan Grossing azon mondatára utalt, miszerint IV. Béla is a „legünnepélyesebben” érvénytelenítette az Aranybullát.)⁵⁸

1790-ben, már II. József halála után jelent meg szintén név nélkül az „Irrthümer in den Begriffen der meisten Ungarn von der Staatsverfassung ihres Vaterlands, und von den Rechten ihrer Könige” (Tévedések a legtöbb magyar felfogásában a hazájuk alkotmányával és a királyuk jogával kapcsolatban.) című könyv.⁵⁹ A mű – ahogy részletesebb ismertetője, Domanovszky Sándor fogalmazott – „gyűlölködésben nem áll messze Grossing röpirata mögött”,⁶⁰ szintén a magyar alkotmányos berendezkedést támadta, és szerzőjének hagyományosan Izdenczy Józsefet tartják, akinek udvarhúisége a bécsi Államtanács első magyar tagjaként megkérdőjelezhetetlen volt.⁶¹ Felmerült ugyan olyan vélemény is, amely szerint a szerző maga Grossing lett volna,⁶² de ez nem teljesen meggyőző, akár csak annak a fényében is, ahogy az Aranybulláról írt. Az „Irrthümer” ugyanis az Aranybulla elemzését kifejezetten kerülte. Mindössze annyit írt róla egy helyen, hogy „Ez a dekrétum minden tekintetben külön kommentárt érdemel. A körülmények fogják meghatározni, hogy meg kell-e próbálnom egy ilyent megfogalmazni”.⁶³ A valószínűbb szerző, Izdenczy József azonban más munkájában már bővebben érintette a témát. Egy 1789-ben íródott műve, amelyet latin eredetijéből maga Izdenczy ültetett át németre,⁶⁴

⁵⁵ POTKONITZKY 1790. Életére röviden: SZINNYEI 1906. 91.

⁵⁶ „darinnen einige Punkte deutlicher und bestimmter, als vorher, ausgedrückt; aber keinesweges fast gänzlich verändert” – POTKONITZKY 1790. 139.

⁵⁷ „ist eine verwegene Behauptung des herrn Verfassers, die ich hiemit ebenfalls auf das feierlichste für eine blosse Erdichtung erkläre, so lange, bis er nicht die Aushebungsurkunde, deren bis auf den heutigen Tag noch kein Geschichtschreiber erwähnt hat, wird öffentlich bekannt gemacht haben” – POTKONITZKY 1790. 140.

⁵⁸ L. POTKONITZKY 1790. 138., és itt is fentebb idézve.

⁵⁹ IRRTHÜMER

⁶⁰ DOMANOVSKY 1944. 84. Tartalmának részletes ismertetését lásd uo. 84–92.

⁶¹ Izdenczy jogfelfogását általánosabban, az összes műve fényében elemzi STRADA 1940. 68–81.

⁶² GRAGGER 1923. 81. Gragger levéltári forrásokra hivatkozott („zeigen die Akten” – írta), közelebbi megjelölés nélkül.

⁶³ „Dieses Dekret verdient in jeder Rücksicht einen besondern Kommentar. Die Umstände werden es entscheiden, ob ich solchen zu entwerfen versuchen solle.” – IRRTHÜMER 94.

⁶⁴ IZDENCZY 1789. A műhöz nem tudtam hozzáférni, Strada Ferenc összefoglalója és idézetei alapján ismerem, l. STRADA 1940. 69.

teljesen a grossingi vonal mentén támadta az Aranybullát: a magyar nemesek erőszakos úton érték el kiadatását, miután fellázadtak Imre király ellen és megmérgezték a III. Lászlót, ráadásul II. Andrásnak nem is volt joga lemondani a királyi felségjogok egy részéről, ezért az utódaira nem is érvényes a diploma, csak őrá. Lakonikus összegzése szerint „ez a szerencsétlen dokumentum a magyar Pandora szelencéje, amelyből azóta minden rossz és szerencsétlenség hazánkra zúdul és zúdulni is fog, ha II. József meg nem kegyelmez magyar népének és mindekelőtt nem szabadul meg azoktól a nyughatatlan alakoktól, akik előítéleteik védelmében ezt a dokumentumot óbégatják, és ezzel a fejedelmet, az országot és a népet romlásba döntik”.⁶⁵ A nézőpontban nem lehet nem felfedezni Grossing hatását.

Láthatjuk tehát, hogy a 18. század végétől kezdve komoly jogelméleti és történeti polémia zajlott a magyar nemesi jogok mibenlétéről. Ezekben az erősen eltérő színvonalú és hangvételű írásokban a klasszikus magyar jogfelfogást akarták kikezdeni, illetve megvédeni. Grossing ezirányú tevékenysége ennek csak egy eleme volt, ami nem képezte részét a bécsi Udvar által támogatott műveknek, és aminek közvetlen következménye nem volt a hagyományos jogi berendezkedés lassú lebontásában. A 19. század eleji udvarhű, és a magyar jogrendszerrel szemben állást fogláló munkák nem is nagyon hivatkoztak rá, vélhetően hangneme és nem túl magas színvonala miatt.⁶⁶ Grossing annál mélyebb nyomot hagyott a magyar oldalon. A különféle jogtörténeti áttekintések, összefoglalók a 19. század közepéig (de nem egyszer a 20. század elejéig) szinte kötelességüknek érezték, hogy kitérjenek megjegyzéseire. Kezdetben hosszabban, aztán csak néhány mondat erejéig, vagy ha mást nem, akkor a korábbi ellenvéleményeket citálva.⁶⁷ Grossing személye magyar körökben szinte „fogalomná” vált. „Csekély hitű ember, és népének megrágalmazója” – írta róla 1820-ban Cziráky Antal a grossingi felfogást is cáfoló jogtörténetében.⁶⁸ Kovachich Márton 1790-ben úgy hivatkozott a „Grossingi állításra” („assertum Grossingerianum”), „koholmányára” az Aranybullát tárgyalva,⁶⁹ hogy semmilyen közelebbi forrásmegjelölést nem adott – nem is kellett, minden olvasója tudta akkoriban, hogy kiről és miről beszél. De nem csak akkor. Knausz Nándor 1861-ben a Magyar Tudományos Akadémia felolvasó ülésén is azzal kezdte az esztergomi Aranybulla-példányról szóló összefoglalóját, hogy „igen is fris[s] emlékezetünkben van Grossinger állítása, miszerint az Aranybulla hamis, és eredetikepen soha sem is létezett.”⁷⁰ Erről a „friss emlékezetéről” úgy beszélt, hogy ekkor már 75 év, egy teljes emberi életidő telt el Grossing írásainak köztudatba kerülése óta, az Aranybullára támaszkodó nemesi „alkotmánynak” nem volt már jogérvénye, és a pamflet az ellenoldalon sem volt hivatkozási alap. A munka hatása tehát illet Grossing botrányok övezte életéhez: inkább csak füstje volt, mint lángja, ám ez a „füst” még 75 év után is csípte sok magyar szemét.

⁶⁵ „Diese unglückliche Schrift ist die Hungarische Pandorabüchse, aus welcher seit dieser Zeit alles Übel und Unheil auf unser Vaterland strömt und noch strömen wird, wenn sich Joseph II. nicht seines hungarischen Volkes erbarmet und nicht vor allem die unruhigen Köpfe aus dem Wege schafft, die diese Schrift als die Schutz währe ihrer Vorurtheile ausschreiben und solchergestalt Fürst, Land und Volk zu Grunde richten.” – Idézi STRADA 1940. 75. 70. jegyz.

⁶⁶ Pl. a bécsi Theresianum jogászprofesszorának, Anton Wilhelm Gustermannnak az 1818-ban kiadott magyar alkotmányjogi tankönyve hosszabban is kitért arra, hogy az Aranybulla miért nem minősül alkotmánynak, ám nemcsak hogy nem említette Grossingot, de érvelése sem az ő nyomdokán haladt, noha szinte biztosan ismerte a munkáját. GUSTERMANN 1818. 9–17.

⁶⁷ Pl. KOVACHICH 1790. 83–114.; CZIRÁKY 1794. 51–63.; KORBULY 1871. 69.; MÁRKUS 1898. 283.

⁶⁸ „Franciscus Rudolphus Grossinger, homo sublestae fidei, et calumniator suae gentis” – CZIRÁKY 1820. 2.

⁶⁹ KOVACHICH 1790. 88., 90–91., 94–95.

⁷⁰ KNAUZ 1861. 205.

FELHASZNÁLT IRODALOM

ABAFI LAJOS (1885): A Rózsa-rend. Mult századi titkos társaság. *Hazánk* 4. szám. 643–657., 732–742.

ANIMADVERSIONES: S. a.: *Animadversiones in jus publicum Hungariae a Franc. Rudol. Grossing editum*. S. I., 1786.

H. BALÁZS ÉVA (1967): *Berzeviczy Gergely, a reformpolitikus, 1763–1795*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

BULLA AUREA: BESENYEI, LAJOS – ÉRSZEGI, GÉZA – PEDRAZZA GORLERO, MAURIZIO (ed.) (1999): *De Bulla Aurea Andreae regis Hungariae MCCXXII*. Edizioni Valdonega, Verona.

CIEGER ANDRÁS (2010): A pecsét sok oldala. Az *Aranybulla* mint emlékezeti hely. In Bódy Zsombor – Horváth Sándor – Valuch Tibor (szerk.): *Megtalálható-e a múlt? Tanulmányok Gyáni Gábor 60. születésnapjára*. H. n. [Budapest], Argumentum. 403–413.

CJH 1751.: *Corpus Juris Hungarici seu Decretum Generale Inclyti Regni Hungariae*. Tom. I. Tyrnaviae.

CZIRÁKY DE DIENES-FALVA, ANTONIUS (1794): *Ordo Historiae Juris Civilis Hungarici*. Pestini.

CZIRÁKY ANTAL (1820): *Disquisitio historica de modo consequendi summum imperium in Hungaria a primordiis monarchiae in haec tempora*. Budae.

CSIZMADIA ANDOR (1964): Egy 200 év előtti országgyűlés évfordulójára. A „Kollár contra Status et Ordines”. *Jogtudományi Közlöny* 19. új évf. 4. szám 214–227.

CSÓKA J. LAJOS (1935): Kollár Ádám Ferenc hatása az államtanács magyar kamerális tárgyalásaira. In Angyal Dávid (szerk.): *A Gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve* 5. évf. Budapest. 150–173.

DOMANOVSKY SÁNDOR (1944): *József nádor élete* I. Budapest, Magyar Történelmi Társulat.

ÉRSZEGI GÉZA (1972): Az Aranybulla (A hétszázötvenedik évfordulóján). *Fejér megyei történeti évkönyv* 6. 5–26.

GRAGGER, ROBERT (1923): *Preussen, Weimar und die ungarische Königskrone. Mit dem Faksimile eines Goethe-Briefes*. Berlin–Leipzig.

GROSSING, FRANCISCUS RUDOLPHUS (1786a): *Ius publicum Hungariae*. Halae Saxonum.

GROSSING, FRANZ RUDOLPH (1786b): *Ungarisches allgemeines Staats- und Regiments-Recht*. Aus dem Lateinischen übersezt von einem Freunde. S. I. [Wien]

GUSTERMANN, ANTON WILHELM (1818): *Ungarisches Staatsrecht*. I. Band. Wien.

HORVÁTH ARTILA (2020): A magyar történeti alkotmány. In Mezey Barna – Gosztonyi Gergely (szerk.): *Magyar alkotmánytörténet*. Budapest, Osiris Kiadó. 54–64.

IRRTHÜMER: *Irrthümer in den Begriffen der meisten Ungarn von der Staatsverfassung ihres Vaterlands, und von den Rechten ihrer Könige*. S. I. [Wien], 1790.

IZDENCZY JÓZSEF (1789): *Antworten der Wahrheit auf die Beschwerden der Unwissenheit oder merkwürdiges Sendschreiben eines Hungarns an seine Mitbürger über neuesten Zustand ihres Vaterlandes unter der Regierung Josephs deß zweiten*. Wien.

KNAUZ NÁNDOR (1861): Az Aranybulla. *Magyar Történelmi Tár* 10. 205–218.

KOLLARIUS, ADAMUS FRANCISCUS (1764): *De Originibus et Usu perpetuo protestatis Legislatoriae circa sacra Apostolicorum Regum Ungariae*. Vindobonae.

KORBULY IMRE (1871): *Magyarország közbjoga. (Magyar államjog.)* Tekintettel a történeti fejlődésre különösen pedig az 1848-ki legújabb törvényeink által eszközölt átalakításokra. Pest.

KOSÁRY DOMOKOS (1980): *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

KOVACHICH, MARTINUS GEORGIUS (1790): *Vestigia comitiorum apud Hungaros ab exordio regni eorum in Pannonia, usque ad hodiernum diem celebratorum*. Budae.

KULCSÁR PÉTER (1973): *Bonfini magyar történetének forrásai és keletkezése*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

MÁRKUS REZSŐ (1898) (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon öt kötetben*. I. Budapest.

MIKÓ GÁBOR (2021): *A középkori Magyar Királyság törvényei és a Corpus Juris Hungarici*. Budapest, Bölcsészettudományi Kutatóközpont.

POTKONITZKY ÁDÁM (1790): *Freimüthige Untersuchungen über die Krönung in Ungarn und andere damit verknüpfte Gegenstände des ungrischen Staatsrechts*. Preßburg.

RAYNALDUS, ODORICUS (1693): *Annales Ecclesiastici ab anno ... M. C. XCVIII. usque ad annum M. D. XXXIV. continuati*. Tom. XIII. Coloniae Agrippinae.

REFUTATIO: S. a.: *Refutatio iuris publici Hung a Fr. Rud. Grossing editi*. Pestini–Budae–Cassoviae, 1790.

ROGERIUS: Thuróczy János: A magyarok krónikája. Rogerius mester: Siralmas ének. Budapest, Osiris Kiadó, 2001.

SCHWARTNER, MARTIN (1811): *Statistik des Königreichs Ungarn*. Th. II–III. Ofen.

SIPTA ISTVÁN (2011): Az abszolutizmus fogalma, változatai és alkotmánytörténeti jellemzői. In Képes György (szerk.): *Az abszolút monarchia*. Budapest, Gondolat Kiadó. 106–127.

SRH: SZENTPÉTERY IMRE (ed.) (1999²): *Scriptores rerum Hungaricarum I–II*. Az Utószót és a Bibliográfiát összeállította, valamint a Függelékben közölt kiadásokat az I. kiadás anyagához illesztette és gondozta Szovák Kornél és Veszprémy László. Budapest, Nap Kiadó.

STRADA FERENC (1940): Izdenczy József, az államtanács első magyar tagja. In *Miskolczy Gyula* (szerk.): *A Gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történetkutató Intézet Évkönyve* 10. évf. Budapest.

SZIJÁRTÓ M. ISTVÁN (2005): *A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés, 1708–1792*. Budapest, Osiris Kiadó.

SZINNYEI JÓZSEF (1906): *Magyar írók élete és munkái*. XI. Budapest.

TRINGLI ISTVÁN (2003): A szent királyok szabadsága. A középkori történelmi tudat és a történelem-hagyományozódás sajátosságai. *Századok* 137. 809–848.

VÖLGYESI LEVENTE (2015): A magyar rendi szabadságeszme fejlődése, különös tekintettel a Hármaskönyvben fellelhető szabályozásra. In Csehi Zoltán – Szabó István – Schanda Balázs – Varga Zs. András (szerk.): *A Hármaskönyv 500. évfordulóján*. Budapest, Pázmány Press. 209–225.

WERBŐCZY ISTVÁN (1990): *Tripartitum. A dicsőséges Magyar Királyság szokásjogának Hármaskönyve*. Latin-magyar kétnyelvű kiadás. Ford. Csiky Kálmán, bev. Bónis György. Budapest, Téka Könyvkiadó.

WIMMER ÉVA (1986): Joseph Grossing kéziratok szótárai az Egyetemi Könyvtárban. *Magyar Könyvszemle* 102. 1. szám. 17–38.

ZÁVODSZKY GÉZA (1987): Zinner János, az angol alkotmány első hazai ismertetője. *Magyar Könyvszemle* 103. 1. szám. 10–18.

ZSOLDOS ATTILA (2002a): *A 800 éves Aranybulla*. Budapest, Országház Könyvkiadó.

ZSOLDOS ATTILA (2022b): *Az Aranybulla királya*. Székesfehérvár, Városi Levéltár és Kutatóintézet.